

HISTORISK TIDSKRIFT
(Sweden)

126:2. 2006

Linggymnastik som social fostran

Pia Lundquist Wanneberg, *Kroppens medborgarfostran. Kropp, klass och genus i skolans fysiska fostran 1919–1962*, Diss, Historiska institutionen, Stockholm 2004. 244 s. (Summary: Civic education of the body. Body, class and gender in Swedish school gymnastics and sport 1919–1962.)

Pia Lundquist Wanneberg tager i afhandlingen udgangspunkt i den kritik som skolegymnastikken i 1950'erne blev udsat for. Som led heri skrev journalisten Marianne Höök i en artikel i 1951 om "Sadism i skolegymnastik", hvor hun anklagede den "för att vara ett av preusseriets siste gömställen i samhället". Kritikken gik blandt andet ud på, at skolegymnastikken ikke støttede de svage elever, og at den medvirkede til at skabe mindreværdskomplekser hos mange elever. Dertil kom, at cirka 60 procent af landets folkeskoler savnede gymnastiksale, hvorfor aktiviteterne blev dyrket udendørs, ofte med meget store grupper af elever og dermed med dårlige muligheder for at motivere alle. Konklusion på en del af kritikken var, at gymnastikken blev drevet under 1800-talsformer, med fokus på linggymnastik, "en svensk kropsövningsform bestående av konstruerade rörelser i syfte att utveckla kroppen allsidigt". En skolegymnastik, som kun i begrænset omfang havde udviklet sig i en tid, hvor idrætsbevægelsen var blevet til en massebevægelse med appel til folket. Ud fra de nævnte problemstillinger stiller Lundquist Wanneberg spørgsmålet: "Hur detta kan vara möjligt med tanke på samhällets och skolans materiella tillväxt och demokratiska utveckling under 1900-talets första hälft?"

Der er tale om en meget velstruktureret og velskrevet afhandling, der bygger på et meget stort empirisk materiale. Afhandlingen tager udgangspunkt i følgende hovedproblemstilling: "Varför bedrevs på 1950-talet fortfarande linggymnastik i de svenska skolorna?" Pia Lundquist Wanneberg opstiller den hypotese, "att linggymnastiken levde kvar därför att den bäst uppfyllde ämnets fostrande uppgift" (s 27).

For den uindviede læser af idrætshistoriens mysterier kan det være vigtigt indledningsvis, at præcisere den store betydning svensk gymnastik har haft over hele verden. Den moderne gymnastik-, idræts- og sportsbevægelse kan stort set forstås ud fra tre forskellige systemer: svensk gymnastik, tysk gymnastik og engelsk sport, som udviklede sig fra omkring 1800, og ofte i skarp konkurrence med hinanden. Systemerne blev på forskellig vis udbredt til den vestlige verden, hvor de i dialog med nationale initiativer fremviste kulturelle særtræk, og især den svenske gymnastik har haft stor betydning for den fysiske opdragelse i skolen og militæret i mange lande. I Danmark har systemet udover skolen og militæret op-

nået stor folkelig udbredelse i de frivillige foreninger, der voksede frem på landet fra 1880'erne. Her indgik gymnastikken sammen med andels- og højskolebevægelsen i danske bønders kamp for parlamentarisme, hvilken siden har givet svensk gymnastik en varig symbolsk betydning i en af de store idrætsorganisationer i Danmark.¹

I en anmeldelse som denne er det ikke muligt at redegøre for alle afhandlingens væsentlige problemstillinger, hvorfor jeg i korthed vil forholde mig til afhandlingens metode og teori for efterfølgende at beskrive træk fra de enkelte kapitler og fremhæve nogle, for mig, centrale pointer.

Afhandlingens metode, teori og fokusområder

Afhandlingen rummer en stort anlagt empirisk og teoretisk analyse med fokus på forståelsen af, hvordan den kropslige fostran bidrog til fremvæksten af den moderne demokratiske velfærdsstat. Det omfattende kildematerialet kommer blandt andet fra Gymnastiska Centralinstitutet (GCI), Svenska Gymnastikläraresällskapet, styrdomkometet fra Skolöverstyrelsen og skoleinspektörrapporter.

Afhandlingens periodemæssige afgrænsning 1919–1962 knytter an til skolereformer i de to nævnte år. I reformen fra 1919 fremgår det, at skolen skal fostra eleverne til medborgere. Derudover var reformen blandt andet et forsøg på at opnå større social lighed i samfundet ved at staten gennem demokratisering af skolesystemet skulle tage øget medansvar herfor. Forholdet mellem borgerskabets børn i finskola (läroverket) og folkets barn i fattigskola (folkskolan) modvirkede denne demokratisering, og den tostrengede skolestruktur bliver da også helt central i afhandlingens analyser. Diskussionerne gennem perioden omkring enhedsskole endte i 1950 med en niårig skolepligt, men det var ikke før 1962, at der blev oprettet en egentlig enhedsskole. Faget blev benævnt: "Gymnastik med lek och idrott", og gymnastikken blev gennem perioden opfattet som den centrale form for fostran, medens idræt og leg ofte blev anset som belønning og aktiviteter, der kunne holde elevernes interesse ved lige. Afhandlingen rummer tre analytiske problemområder: kroppsövningsformer, kroppsopfattning og medborgarfostran, alle med fokus på krop, klass og genus.

Staten fik som nævnt med reformen i 1919 en ny rolle i fostran. For at forstå relationen mellem stat og krop tager Pia Lundquist Wanneberg udgangspunkt i den engelske skoleforsker Andy Greens analyser af masseuddannelse, og den svenske historiker Christina Florins analyser af opbygningen af den moderne uddannelsesstat, hvor Florin argumenter for at alle medborgerne gennem skolen blev knyttet til staten (s 24). Med afsæt i Green påpeger Lundquist Wanneberg, at masseuddannelsen ikke opstod på grund af krav fra folket, men på grund af mar-

1. Else Trangbæk, "Danish Gymnastics: What's so Danish about the Danes?", *The International Journal of the History of Sport*, 1996, p 203–214.

kedskræfterne og organisering oppefra – fra staten. Staten kunne herigennem skabe den arbejdskraft, den havde behov for, og opfostre folket til en form for ensartethed, ofte i tråd med de dominerende klassers behov. Med dette in mente argumenterer hun for, at det er nødvendigt at supplere demokratiseringsperspektivet med medborgerperspektivet for at opnå forståelse for, hvordan medborgere bliver dannet. Afsættet omkring medborgerskab tages i den engelske sociolog T H Marshalls tre kategorier: det civile, det politiske og det sociale medborgerskab. Lundquist Wannebergs pointe er, at der i ideen om at fostra indbyggerne til medborgere også indgår en fostran af medborgerkroppe, ligesom medborgerskab har betydning for køn og klasse tillige med etniske implikationer (s 32).

Afhandlingens samfundsmæssige ramme beskrives med fokus på udviklingen fra landbosamfund, fattigdom og social uro til urbanisering, industrialisering, demokrati og stabilitet. Lundquist Wanneberg beskriver, hvorledes nye klasser opstår, og gennemgår periodens omfattende reformer, herunder forfatningsreformen i 1918–1921 samt sociale og sundhedsmæssige reformer og kvindernes valgret. Mange fik det bedre, men kontrol, social ingeniørkunst, steriliseringer og andre folkehygiejniske tiltag blev også en del af 1930'ernes dagsorden med stor betydning for synet på krop, køn og klasse. Lundquist Wanneberg formår at knytte afhandlingens mange tilgange sammen til en læsevenlig og interessant fortælling.

Den tidlige linggymnastik

På grund af kritikken omkring skolegymnastikkens statiske situation og tilknytning til linggymnastikkens former samt for bedre at kunne forklare udviklingen beskriver Pia Lundquist Wanneberg i kapitel 2, "Linggymnastiken i skolan. Utvecklingen 1840–1919", den stærke position linggymnastikken fik i denne periode. Hun præsenterer her de fire helt centrale personer og deres tolkning og forståelse af linggymnastikken: den svenske gymnastiks fader *inspiratören* Pehr Henrik Ling (1776–1839), sønnen og *systematiseraren* gymnastikdirektør Hjalmer Ling (1820–1886), forstander på GCI, *förvaltaren* professor Lauritz Tørngren (1839–1912) og *reformatören* gymnastikdirektør Elin Falk (1872–1942). De fire rummer såvel udvikling som forandring af svensk gymnastik i omkring hundrede år indenfor linggymnastikkens fire retninger: pædagogisk, medicinsk, æstetisk og militær gymnastik.

Fra kroppen som tempel til kroppen som motor

I kapitel 3, "Idrotten gör entré. Ämnets utveckling 1919–ca 1941", analyserer Lundquist Wanneberg blandt andet skolernes infrastruktur og idrættens rolle i henholdsvis läroverk og folkeskola. Hun fremhæver især diskussionerne omkring hvilke kropslige og karakterfostrande fortrin såvel gymnastik som idræt havde. Idrætten fik ifølge styrdokumentet i perioden øget indflydelse, større i läroverket end i folkeskolan, og Lundquist Wanneberg påpeger, at implementeringen led un-

der stor træghed på grund af de materielle vilkår. Der var tale om en meget heterogen undervisning med store forskelle mellem land og by (s 86). Inspektører og forældre forstod ikke altid betydningen af faget. Dertil kom at der ofte var lang skolevej, ligesom nogle fandt det forkert, at lærere skulle have løn for at eksempel få eleverne til at løbe på skøjter. De grundige kildestudier dokumenterer, at der ikke var sammenhæng mellem ideal og virkelighed. Afgørende for den videre udvikling blev diskussionen om forholdet mellem holdningsgymnastik og konditionstræning, som bliver behandlet i kapitel 4, "Från hållningsgymnastik till konditionstråning. Den förändrade synen på kroppen 1919–1962". Her analyserer Lundquist Wanneberg de forskellige syn på kroppen, som blandt andet illustreres gennem kampen om et opslået professorat, som enten skulle være i holdnings- og rørelseslære eller i arbejdsfysiologi. Det blev fysiologien der vandt, og det kan stå som billede på brydningerne mellem linggymnastik og idræt. Den hårdeste kritik mod linggymnastikken kom fra Danmark. En kritik, der skal forstås i relation til systemets succes og udbredelse i Danmark og de danske tilhængerens argumenter for systemets videnskabelighed. Den første danske idrætsfysiologiske professor Johannes Lindhard forsøgte i mange år at modbevise systemets videnskabelighed.² Han kritiserede systemets ensartede holdningsideal, der skulle passe alle, og argumenterede for en holdning "som utgick ifrån hur individen var skapad" (s 115). I 1941 tiltrådte Lindhards elev Erik Hohwü Christensen i det førnævnte arbejdsfysiologiske professorat, og herefter begyndte han at opbygge en forskning på GCI, som tog udgangspunkt i mennesket som en arbejdsmaskine. Lindhard og Hohwü Christensen tog udgangspunkt i at elevernes kroppe var forskellige, og de argumenterede for, at den gode holdning intet havde med den gode funktion at gøre, ligesom Hohwü Christensen påpegede at mange af skolefagets problemer skyldes ineffektivitet. Den tidligere opfattelse af kroppen som et tempel blev herefter lidt efter lidt afløst af kroppen som en motor, en menneskelig arbejdsmaskine (s 135). Hohwü Christensen udtalte sig i 1940'erne om idræt, motion og gymnastik. Han fandt, at passende motion var vigtigt, at idræt ofte var mere anstrengende end gymnastikken, og at eleverne behøvede anstrengelse. I diskussionen omkring den fysiske fostrans alsidighed påpegede han, at hvis lærerne var tilstrækkeligt dygtige kunne de med idrætslige øvelser udvikle barnet alsidigt. I 1962 fik konditionstræning og motoridealet sit gennembrud i styrdokumentet, idet det blev anset som et grundlæggende vilkår for arbejdskapacitet og helse (s 141). Lundquist Wanneberg formår at skabe en meget konsistent dokumentation og argumentation for denne helt centrale forandringsproces for faget.

2. Else Trangbæk og Kurt Jørgensen, "Professor Johannes Lindhard – om gymnastik, videnskab og kulturel forskellighed", i Jesper Lützen (red) *Fakultærens Højdepunkter: Episoder fra Det naturvidenskabelige Fakultets 150-årige historie*, København 2000, s 115–127.

Medborgerfostran og klasse

Central for afhandlingens problemstilling er den kropslige medborgerfostran, og Lundquist Wanneberg diskuterer, hvilke medborgere og kroppe, der skulle fostras og hvordan. Hun giver i afhandlingen eksempler på, hvordan nogle af gymnastik pionérerne så på fostran til medborgerskab. Jeg vil her illustrere det med gymnastikdirektør Sally Högströms syn på gymnastikkens fostrande egenskaber, som indeholder: agtelse for sine overordnede, hensyn til sideordnet, tilsyn med underordnet, og strenge fordringer til sig selv (s 101). Det var en streng hierarkisk fostran, der tilpassede folket til en form for ensartethed gennem den kropslige disciplinering. Sally Högström mente ikke, at idrætten rummede disse kvaliteter, idet den dyrkede individet og ikke, som gymnastikken, kollektivet. Lundquist Wanneberg analyserer i kapitel 5, "Hållbara kroppar och hållbara karaktärer. Den fysiska fostran ur ett klassperspektiv 1919–1962", borgerskabets børn, som gik i läroverket, og de kropsarbejdende klassers børn, der var henvist til folkeskolen. I läroverket var målet rettet mod at højne eleverne præstationsformåen, hærde dem og sikre karakterdannelsen, mens det i folkeskolan handlede om at udvikle kroppe, der kunne varetage praktisk arbejdsliv (s 147). Det er Pia Lundquist Wannebergs fortjeneste at sætte fokus på den klassemæssige forskel i den kropslige fostran, hvilket hun blandt andet gør ved hjælp af analyse af tre temaer: træthedsforskning, helse og konkurrenceidræt. Analysen af træthedsforskningens betydning er meget interessant, og rummer mange nye dimensioner til forståelse af tidens tænkning og tidens vilkår (s 149). Når træthedsforskningen fik så stor betydning, skyldes det en generel interesse i uddannelsessystemet over det meste af Europa for, hvor store krav man kunne stille til henholdsvis boglig og kropslig læring (s 151). Hvor træthedsforskning i relation til läroverket tog udgangspunkt i grænser for elevernes intellektuelle kapacitet, tog den i folkeskolan udgangspunkt i træthedens betydning for elevernes kropslige kapacitet. Det helsefremmende arbejde var vigtig i 1930'erne, idet middellevetiden kun var cirka halvtreds år, og Lundquist Wanneberg viser i afhandlingen, hvorledes hygiejne, helse og ansvaret for børn delvis blev flyttet fra hjemmet til en del af de offentlige institutioner – her skolen.

I kapitel 6, "Den starka kroppen och den svaga. Den fysiska fostran ur ett genusperspektiv 1919–1962", analyserer Pia Lundquist Wanneberg den fysiske fostran i genusperspektiv – med fokus på linggymnastik, idræt og konkurrence. Hvilke medborger skulle skolen fostra ud fra et genusperspektiv, spørger hun, og tager afsæt i den finske gymnastikpædagog Elli Björkstén, der efter studiet på GCI i 1895 udviklede en speciel kvindegymnastik. Björkstén tog udgangspunkt i professor Lindhards fysiologiske beskrivelse af kønsforskelle, og så således kvindernes vigtigste livsopgave i moderskabet (s 176). Heroverfor stod Elin Falks syn, der ikke på samme måde havde en biologisk tilgang til forståelse af køn, idet hun ikke mente, at man kunne afgøre om kønnet var biologisk eller kulturskabt. Dis-

kussioner om hvem, der skulle undervise henholdsvis drenge og piger, blev sat under debat. Styrdokumentet dikterede, at undervisning skulle ske på de to køns vegne, og at der især fra puberteten skulle etableres forskellig undervisning for de to køn (s 182). Samtidig fremhævede styrdokumentet forskellen i pigers og drengens kropslige talent, og Lundquist Wanneberg konkluderer, at der blev udviklet to medborgerkategorier (s 183). Det var især konkurrencemomentet, der skabte forskelle, idet man mente, at det ikke lå til piger at søge ære ved at blive hyldet af andre. Så mens drengene konkurrerede tog pigerne skoleidrætsmærker. Skoleidrætten var, konkluderer Lundquist Wanneberg, ikke kønsneutral og en demokratisering af skolesystemet ændrede ikke dette forhold.

Konklusion

Der er tale om en meget veldisponeret og velstruktureret afhandling, der tager udgangspunkt i en meget relevant og interessant problemstilling: hvorfor bedrevs der i 1950'erne stadig linggymnastik i de svenske skoler?

Pia Lundquist Wanneberg formår med afhandlingen at sætte skolen ind som en vigtig institution i forbindelse med nationens opbygning. Skolen rummede via sin fostran den kontrol og styring, som kirken ikke længere kunne tage sig af. Hendes hypotese var, at linggymnastikken levede videre, fordi den bedste levede op til kravene og forventninger til den fysiske fostran. I et samfund præget af nationsopbygning blev masseuddannelsen et værktøj til at integrere alle borger i staten og fostra dem efter statens behov for sekulariseret kontrol (s 214). Og her var linggymnastikken måske svaret på, hvordan man i Sverige kunne opnå denne kontrol. Lundquist Wanneberg tog udgangspunkt i masseuddannelsen blandt andet i Europa, og her kunne det have været interessant, hvis hun havde relateret den svenske udvikling til, hvordan den svenske gymnastik blev benyttet i uddannelsessystemet i andre lande. For eksempel underviste den svenske gymnastikdirektør Bergman Österberg arbejderbørnene i Londons offentlige skoler i svensk gymnastik, mens de private skoler primært benyttede den engelske sport i den kropslige fostran.³ Enkelte udenlandske eksempler kunne således måske have understøttet hypotesen med, at linggymnastikken levede videre, fordi den bedst levede op til statens krav og forventninger til den fysiske fostran, men også køns- og klasseperspektiver kunne med reference til det internationale have været styrket yderligere. Lundquist Wanneberg taler om, at den disciplinerende magt med reference til Foucault kommer snigende (s 218). Statens og institutionernes syn på kroppen har i afhandlingen været det centrale fokus, men hvem påvirkede staten? Kampen om magten over kroppen er et andet område, der kunne have været interessant at få uddybet. Var det videnskabsfolk, lærere, idrætsbevægelse eller an-

3. Else Trangbæk, "Svensk gymnastik og de kvindelige pionerer", i Johan Norberg (red) *Studier i idrott, historia och samhälle*, Stockholm 2000, s 253–279.

dre, der fik afgørende indflydelse? Pia Lundquist Wanneberg giver i afhandlingen mange svar på de stillede spørgsmål, og nye kan naturligt stilles. Sådan skal det være i god forskning. Afhandlingen redegør på fornem vis omkring klasse- og kønsproblematikken, og hun formår at gøre den fysiske fostran betydningsfuld i forhold til en moderne velfærdsstats opbygning. Ved at sætte kroppen ind i et medborgerperspektiv skriver Pia Lundquist Wanneberg udover gedigen skole-, køns- og klassehistorie også et afsnit til velfærdstatens historie. Uden fostrande kroppe ingen medborgerstat. Idrættshistorien har gennem de seneste ti eller femten år i stigende grad gjort sig til en central disciplin indenfor historieforskningen på linie med andre områder. Pia Lundquist Wanneberg skriver sig på fornem vis ind i denne tradition.

*Else Trangbæk**

* Fakultetsopponent